

پدر طب اسلامی آیت الله تبریزیان حفظه الله

(کتابخانه تخصصی طب اسلامی)

«أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّاهِرِينَ وَ لَعْنَةُ دَائِمَةٍ أَعْدَائِهِمْ أَجْمَعِينَ مِنَ الْآنَ إِلَى قِيَامِ يَوْمِ الدِّينِ»

آناتومی جلسه هشتم:

مطالب: (پوست، جمجمه و استخوان های سر، مغز)

تدریس: آیت الله تبریزیان حفظه الله

پوست بالای سر را «الشوی» گویند که چسبیده به سر است و اگر پوست سر کسی کنده شود دیه کامل باید پرداخت شود.

راه درمان از طریق الشوی و پوست سر:

حجامت سر و تیغ زدن که بسیار در روایات سفارش شده و پیامبر بسیار تأکید کرده بر حجامت سر و تعبیر به مغیثه و کمک کننده می کنند.

در روایات داریم قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله): «الْحِجَامَةُ فِي الرَّأْسِ شِفَاءٌ مِنْ كُلِّ دَاءٍ إِلَّا السَّامَ.»^۱ در بعضی روایات بیماری‌ها به خصوص را ذکر می‌کند مانند جذام، پیسی، دندان درد، سنگینی چشم و بیماری دیگر.

حجامت نقره: برای بچه از ۴ ماهگی مفید است، قَالَ لِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام): إِذَا بَلَغَ الصَّبِيُّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ فَأَحْجَمْهُ فِي كُلِّ شَهْرٍ فِي النَّقْرَةِ فَإِنَّهَا تُجَفِّفُ لُعَابَهُ وَ تَهْبِطُ الْحَرَارَةَ مِنْ رَأْسِهِ وَ جَسَدِهِ.^۲

«حجامة النقرة ينفع من ثقل الرأس و حجامة الأخدعين تخفف عن الرأس و الوجه و العينين.»^۳

انسان‌هایی که مبتلا به سرد درد و شقیقه می‌شوند، وقتی وارد حمام می‌شوند ۷ کف آب گرم روی سر بریزند. اگر کسی تب کند یا به میگرن مبتلا شود روغن بنفشه با کاسنی مخلوط کند و روی سر بگذارد.

جمعمه و استخوان‌های سر:

جمعمه در بدن خیلی اهمیت دارد و برای انسان حیاتی است. جمعمه از ۲۲ استخوان تشکیل شده که ۸ تا استخوان محافظ مغز است و ۱۴ استخوان برای صورت است که به صورت شکل می‌دهند و ما بین تکه‌های استخوان مفاصلی وجود دارد که این مفاصل و یک تکه نبودن جمعمه منافی دارد.

ملاج فاصله زیادی بین استخوان‌های جمعمه است که در بچه به مرور زمان تا ۱۸ ماهگی پر می‌شود.

^۱ طب الأئمة عليهم السلام ؛ ص ۵۷

^۲ است بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار ؛ ج ۵۹ ؛ ص ۱۳۱

^۳ تحفه شاهیه عباسیه ؛ ص ۵۷

هر استخوانی در سر اسم خاص خود را دارد مثلا استخوان پیشانی و زیر پیشانی استخوان غده نخاعیه (غده هیپوفیز)، استخوان پشت سر، استخوان ما بین دو گوش، پشت سر غزال گویند، استخوان دو طرف سر، استخوان گیجگاه صد غیان.

استخوان های صورت: استخوان دو گونه، استخوان افقی، دمعی، حنکی (سقف دهان) دو استخوان دو طرف بینی، در روایت می فرماید سر دارای ۳۶ استخوان است، «أَنْ فِي الرَّأْسِ سِتُّ وَ ثَلَاثِينَ» و در دهان «ثمانية و عشرون» ۳۲ استخوان وجود دارد.

ملاج سر برای بچه حیاتی است و موقع زایمان سر بچه کوچک می شود تا به راحتی خارج شود. اگر ملاج قبل از ۱۸ ماهگی بسته شود خوب نیست و باعث مشکلاتی برای بچه می شود. یکی از مشکلات این است که مغز کامل نمی شود، هوش بچه کم می شود، مبتلا به تشنج می شود عقب مانده می شود و مشکلات بینایی پیدا می کند و همچنین اختلال در خوردن و خوابیدن.

فایده تکه تکه بودن جمجمه محافظت از مغز است و قالب صورت را تشکیل می دهد.

امام صادق (علیه السلام) می فرماید: «و لَوْ رَأَيْتَ الدَّمَاعَ إِذَا كُشِفَ عَنْهُ لَرَأَيْتَهُ قَدْ لُفَّ بِحُجُبٍ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ لِتَصُونَهُ مِنَ الْأَعْرَاضِ وَ تُمْسِكُهُ فَلَا يَضْطَرِبُ وَ لَرَأَيْتَ عَلَيْهِ الْجُمُجْمَةَ بِمَنْزِلَةِ الْبَيْضَةِ كَيْمَا تَقِيهِ هَدَّ الصَّدْمَةَ وَ الصَّكَّةَ الَّتِي رُبَّمَا وَقَعَتْ فِي الرَّأْسِ؛ امام صادق علیه السلام خطاب به مفضل بن عمر: اگر جمجمه باز می شد و می توانستی مغز را ببینی، می دیدی که به حجاب هایی (لایه هایی) که روی همدیگر قرار گرفته اند، در میان گرفته شده است تا هم آن را از عارضه ها مصون بدارد، و هم آن را استوار نگه دارد، تا بدان، لرزش راه نیابد؛ و می دیدی که جمجمه، به سان کُله خودی بر آن قرار گرفته است تا آن را از اثر ضربت های سختی که ممکن است به سر برسد، حفظ کند.»^۴

سر یکی خلق شده و بر انسان صلاح نیست که بیش از یک سر داشته باشد، اگر به این سر یک سر دیگر اضافه می شد برای انسان سنگینی می کرد و سبب گیجی انسان می شود.

^۴ توحید المفضل ؛ ص ۶۴

روایت دیگر از مفضل: «فَكَرَّ يَا مُفَضَّلُ لِمَ صَارَ الْمُخُّ الرَّقِيقُ مُحَصَّنًا فِي أَنْايِبِ الْعِظَامِ هَلْ ذَلِكَ إِلَّا لِيَحْفَظَهُ وَيَصُونَهُ.»^۵

احتمال دیگر: مراد از مغز، مغز استخوان است و آن هم رقیق، نازک و داخل استخوان قرار داده شده و آن هم به شکل لوله است.

هم به مغز مخ می گویند و هم به مغز، استخوان ولی احتمال بیشتر این است که مغز سه مورد نظر باشد که اگر مغز استخوان مورد نظر بود باید می گفت مغز استخوان، در حالی که نگفته است.

قَالَ الصَّادِقُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «أَخْبَرَنِي يَا هِنْدِيُّ لِمَ كَانَ فِي الرَّأْسِ شُؤْنٌ قَالَا نَا أَعْلَمُ فَقَالَ الصَّادِقُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: كَانَ فِي الرَّأْسِ شُؤْنٌ لِأَنَّ الْمُجَوَّفَ إِذَا كَانَ بِلَا فَصْلٍ أُسْرِعَ إِلَيْهِ الصَّدَاعُ فَإِذَا جُعِلَ ذَا فَصُولٍ كَانَ الصَّدَاعُ مِنْهُ أُبْعَدَ وَ جُعِلَ الشَّعْرُ مِنْ فَوْقِهِ لِيُوصِلَ بِوُصُولِهِ الْأُدْهَانَ إِلَى الدِّمَاغِ وَيُخْرِجَ بِأَطْرَافِهِ الْبَخَارَ مِنْهُ وَيَرُدُّ الْحَرَّ وَالْبَرْدَ الْوَارِدَيْنِ عَلَيْهِ وَ خَلَّتِ الْجَبْهَةُ مِنَ الشَّعْرِ لِأَنَّهَا مَصَبُ النُّورِ إِلَى الْعَيْنَيْنِ وَ جُعِلَ فِيهَا التَّخَاطِيطُ.»

فرمود: «ای هندی! به من بگو که چرا در سر، رخنه‌ها و لایه‌هاست؟ امام صادق علیه السلام فرمود: «در سر، رخنه‌ها و لایه‌هاست؛ چون هر چیز درون‌تهی، هر گاه یک پارچه باشد، شکستن، زودتر به سراغش آید و چون چند تکه قراردادده شود، شکستگی از آن دورتر است. موی سر، در قسمت بالای آن قرار داده شده است تا با ریشه‌هایش چربی را به مغز برساند و سر موها، بخار را از مغز بیرون ببرد و سرما و گرمایی را که بدان می‌رسد، از آن دفع کند.»

اگر تکه تکه نباشد (فاصله نباشد) زود به میگردن دچار می‌شود (جمعیه مثل یک اتاق خالی صدا در آن می‌پیچد) ولی اگر بین استخوان‌ها فاصله باشد زود به میگردن مبتلا نمی‌شود. (یخرج بأطرافه) البته این احتمال است که بخارات مغز از طریق مو و سوراخ‌هایی که در سر است و همان فاصله‌هایی که در جمعیه است انتقال به پوست شود و از آنجا خارج شود.

تکه تکه بودن برای درمان هم خوب است اگر بخواهند سر را بشکافند می‌شود این کار را کرد.

^۵ توحید المفضل ؛ ص ۶۷

^۶ بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار ؛ ج ۵۸ ؛ ص ۳۰۸

روایت دیگر: خداوند متعال دو تا جهان به هم پیوسته خلق کرده، یک جهان بالا و جهان پائین، امام رضا (علیه السلام) می فرماید: «خَلَقَ اللَّهُ عَالَمَيْنِ مُتَّصِلَيْنِ فَعَالَمٌ عَلَوِيٌّ وَعَالَمٌ سَفَلِيٌّ وَرَكَّبَ الْعَالَمَيْنِ جَمِيعاً فِي ابْنِ آدَمَ وَخَلَقَهُ كَرِيحاً [كُرْوِيّاً] مُدَوَّراً فَخَلَقَ اللَّهُ رَأْسَ ابْنِ آدَمَ كَقَبَّةِ الْفَلَكَ وَشَعْرَهُ كَعَدَدِ النُّجُومِ.

خداوند عالم را کروی شکل خلق کرده، خداوند سر انسان را مانند گنبد فلک خلق کرده (آسمان حالت گنبدی شکل است) و موهای سرش آنقدر زیاد است مانند ستارگان سر بالاترین قسمت بدن است.»^۷

بیشترین حواس پنج گانه در سر قرار دارد «كَانَ الرَّأْسُ أُسْنَى الْمَوَاضِعِ لِلْحَوَاسِ وَهُوَ بِمَنْزِلَةِ الصَّوْمَعَةِ لَهَا فَجَعَلَ الْحَوَاسَ خَمْساً تَلْقَى خَمْساً لِكَيْ لَا يَفُوتَهَا شَيْءٌ مِنَ الْمَحْسُوسَاتِ.»^۸ مانند صومعه (خانه راهب) حواس را پنج گانه قرار دارد.

روایت دیگر: «اعْلَمْ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَنَّ الرَّأْسَ وَالْأَذْنَيْنِ وَالْعَيْنَيْنِ وَالْمَنْخَرَيْنِ وَالْأَنْفَ وَالْفَمَ مِنَ الدَّمِ وَأَنَّ الصَّدْرَ مِنَ الْبَلْغَمِ وَالرِّيْحَ وَأَنَّ الشَّرَاسِيفَ مِنَ الْمِرَّةِ الصَّفْرَاءِ وَأَنَّ أَسْفَلَ الْبَطْنِ مِنَ الْمِرَّةِ السَّوْدَاءِ. وَاعْلَمْ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَنَّ النَّوْمَ سُلْطَانُهُ فِي الدِّمَاغِ.»^۹

آنچه مسلم است محل تمرکز خون این موارد است، کسی که خورش زیاد می شود خون دماغ می شود سپس سر محل، سرریز خون است و خون نیاز مبرمی به خون دارد و کلا دو چشم و گوش و مغز به خون نیاز شدیدی دارد، می توان گفت ترکیب این موارد از خون است.

مغز

مغز انسان خیلی حساس و پیچیده است به همین جهت محافظت شده، اینگونه پیچیدگی مخصوص

^۷ بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار ؛ ج ۵۸ ؛ ص ۲۵۳

^۸ توحید المفضل ؛ ص ۵۹

^۹ طب الإمام الرضا عليه السلام (الرسالة الذهبية) ؛ النص ؛ ص ۴۸

مغز است، مغز محل تمرکز و فعالیت خون است، مستقیم قند را می‌سوزاند. مغز نیاز به اکسیژن فراوان دارد، نباید اکسیژن کم به مغز برسد پس نیاز به خون زیاد دارد.

در مورد ترکیبش در روایات ذکر شده که مغز کره خون است، مغز چرب است.

مغز از مواردی تشکیل شده است:

۱- دو نیم کره

۲- مخچه

۳- ساقه مغز

مغز مرکز حیات و زندگی است، زنده بودن انسان مربوط به مغز است، مرکز تنظیم کارهای بدن است، نیم کره راست، نیم کره چپ بدن را تنظیم می‌کند و نیمه کره چپ، قسمت راست بدن را تنظیم می‌کند.

ساقه مغز فصل ارتباط بین مغز، مخچه و نخاع است.

درباره فعالیت مغز از روایات استفاده می‌شود که قسمت چپ مغز مربوط به امور دنیوی، تجارت، صنعت، حساب، ریاضیات است ولی قسمت راست مغز مربوط به تعقل، تدبیر، ایمان، هنر و این موارد است.

برای خواب سمت چپ گفته‌اند، خواب تاجران و اهل دنیا است، خواب سمت راست، خواب مؤمنان و اهل ایمان است.

قسمت‌هایی از مغز هم مربوط به حواس است، پشت پیشانی مربوط به بویایی، قسمت پشت سر مربوط به بینایی، قسمت دو طرف سر مربوط به شنوایی.

روایت راجع به حفاظت از مغز: «وَلَوْ رَأَيْتَ الدِّمَاغَ إِذَا كُشِفَ عَنْهُ لَرَأَيْتَهُ قَدْ لَفَّ بِحُجْبٍ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ لِتَصُونَهُ مِنَ الْأَعْرَاضِ وَ تُمْسِكُهُ فَلَا يَضْطَرِبُ وَ لَرَأَيْتَ عَلَيْهِ الْجُمُجُمَةَ بِمَنْزِلَةِ الْبَيْضَةِ كَيْمَا تَقِيهِ هَذَا الصَّدْمَةَ وَ الصَّكَّةَ الَّتِي رَبَّمَا وَقَعَتْ فِي الرَّأْسِ ثُمَّ قَدْ جُلَّتِ

الْجُمُجْمَةُ بِالشَّعْرِ حَتَّى صَارَتْ بِمَنْزِلَةِ الْفَرْوِ لِلرَّأْسِ يَسْتُرُهُ مِنْ شِدَّةِ الْحَرِّ وَالْبَرْدِ فَمَنْ حَصَّنَ الدِّمَاغَ هَذَا التَّحْصِينَ إِلَّا الَّذِي خَلَقَهُ وَجَعَلَهُ يَنْبُوعَ الْحَسَنِ وَالْمُسْتَحَقَّ لِلْحَيْطَةِ وَالصِّيَانَةِ بَعْلُو مَنْزِلَتِهِ مِنَ الْبَدَنِ وَارْتِفَاعِ دَرَجَتِهِ وَخَطِيرِ مَرْتَبَتِهِ.

اگر مغز را باز شود و مغز را ببینی، خواهی دید که مغز پوشیده از حجاب‌ها شده، بعضی بالای دیگری است تا از او محافظت کند از اتفاقاتی که می‌افتد، مغز را همیشه نگه می‌دارد تا نلرزد و مضطرب نشود. جمجمه روی مغز مانند کلاه خود است تا ضربه‌ها مغز را متلاشی نکند، اتفاقاتی که ممکن است برای سر بیافتد. بعد از جمجمه پوست و مو است که مانند چشم برای مغز است و از گرمای شدید و سرمای شدید از مغز محافظت می‌کند. چه کسی از مغز این جور محافظت کرد؟ کسی نیست مگر خداوند تبارک تعالی. ^{۱۰}

کار آیی مغز: (جعلہ نیوع الحسن).

منبع احساس، مغز است. (دیدن در چشم نیست بلکه مغز می‌بیند، شنیدن در گوش نیست بلکه مغز می‌شنود). مغز ارزش این همه احتیاط و این همه محافظت دارد. او را در بالاترین قسمت بدن قرار داده، به خاطر منزله بالایی که دارد.

از این روایت این معنی به دست آمد که منبع احساس مغز است.

روایت بعدی: «العین نورٌ مرکبةٌ؛ چشم می‌بیند یا جان و روح؟»

امام فرمود: چشم پی است، پی سفید و پی سیاه، دیدن برای روح است، صباع اعتراض کرد و گفت: چگونه است اگر چشم کور شود نمی‌بیند در حالی که روح سر جایش هست و بینایی نیست، امام فرمود: آفتاب در آمده ولی تاریکی آن را می‌پوشاند مثل کسوف، گفت: روح کجا می‌رود؟ امام فرمود: این یذهب... اگر سوراخی در دیوار باشد نور وارد می‌شود ولی اگر سوراخ را بستی نور کجا می‌رود؟ شخص می‌گوید این مسأله را برای من واضح کن. امام فرمود: «الروح مسکنها فی

^{۱۰} توحید المفضل ؛ ص ۶۴

الدماغ؛ محل سکونت روح در مغز است» و شعاع‌ها ولی نورش در تمامی بدن است مانند آفتاب، گردی آفتاب در آسمان است و شعاع‌ها ولی شعاعش به زمین می‌رسد وقتی آفتاب غروب می‌کند دیگر آفتابی در کار نیست وقتی سر قطع می‌شود دیگر روحی در اعضاء نیست.

روایت دیگر می‌گوید: عقل در مغز است، روح و عقل هر دو در مغز است به همین جهت مغز حساس است.

روایت دیگر: «و جعل عقله فی دماغه» در روایت سؤال شده که محل عقل کجاست؟ فرمودند: «الدماغ...» از پیامبر سؤال شد خداوند عقل را از چی خلق کرده؟ «**و ما خلق الله عزوجل العقل؟** فرمود: خداوند عقل را فرشته‌ای خلق کرد که کسی رأس و سیم دارد به تعداد بشر، کسانی که قبلا خلق شده و آنهایی که هنوز خلق نشده‌اند یک سری از فرشته دارند. عقل یک فرشته بزرگی است که به هر انسانی وصل شده، هر سه این سیم یک صورتی دارد **و لكل رأس وجه و لكل انسان رأس من رؤس العقل و اسم ذلك الإنسان علی ذلك الوجه و علی كل وجه ستر ملقى لا يكشف ذلك** آن نقاب برداشته نمی‌شود حتی یولد تا اینکه متولد شود و بالغ شود **«او حد النساء»**.

«أَنَّ الْأَجْسَامَ الْإِنْسَانِيَّةَ جُعِلَتْ عَلَى مِثَالِ الْمَلِكِ فَمَلِكُ الْجَسَدِ هُوَ الْقَلْبُ وَ الْعَمَلُ الْعُرُوقُ وَ الْأَوْصَالُ وَ الدَّمَاغُ.

بدن‌های انسان‌ها مانند یک پادشاهی است که پادشاه بدن قلب است و بقیه کارگرند، رگ‌ها، تکه‌های بدن و مغز.»^{۱۱}

«وَ اعْلَمُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَنَّ النَّوْمَ سُلْطَانُ الدَّمَاغِ وَ هُوَ قِوَامُ الْجَسَدِ وَ قُوَّتُهُ.»^{۱۲}

بحث بعدی مغز زیاد و کم می‌شود.

والسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ

^{۱۱} بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار ؛ ج ۵۹ ؛ ص ۳۰۹

^{۱۲} بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار ؛ ج ۵۹ ؛ ص ۳۱۶

